

Keskiajan- käyttö modernin Euroopan identiteettien mosaiikissa

R. J. Evans & Guy P. Marchal (toim.): *The Uses of the Middle Ages in Modern European States. History, Nationhood and the Search for Origins.* Palgrave Macmillan 2011. 296 s. ISBN 978-0-230-57602-5.

Writing the Nation -sarjan osa keskiajan käytöstä moderneissa eurooppalaisissa maissa 1800- ja 1900-luvulla valaisee teemaa kolmentoista artikkelin kautta alueittain, jotka on ryhmitelty seuraavasti: keltit ja Skandinavia, Benelux, Balkan ja Keski-Eurooppa. Alussa on luettelo kirjoittajista, mikä on kiitollista – aina sellaista ei ole. Luettelon mukaan moni kirjoittajista on joko professoreita tai vähintään tutkijoita eri yliopistoissa, joten kyseessä on meritoitunut joukko keskiajan ja sen käytön asiantuntijoita. Teos perustuu Euroopan Tiedesäätiön (*European Science Foundation*) rahoittamaan kansainväliseen tutkimusprojektiin ja sen Oxfordissa vuonna 2006 järjestämän konferenssin antiin. Projekti tarkasteli yli kolmenkymmenen nykyvaltion kansallisen histo-

riankirjoituksen historiaa, mikä heijastuu monipuolisesti julkaisun sisältöön.¹

Käsillä oleva teos alkaa toimittajan, Luzernin yliopiston emeritusprofessori Guy P. Marchalin johdannaalla ja päättyy toisen toimittajan, Oxfordin yliopiston professori R. J. W. Evansin yhteenvedoon. Marchal perustelee esipuheessaan, miten mukana olevat artikkelit ja niiden käsittelemien maiden historiankäyttö valittiin kirjaan ja painottaa, että teokseen on otettu mukaan etenkin pienempiä eurooppalaisia nykyvaltioita, jotka eivät keskiajalla olleet vielä valtioita, mutta ovat olemassaolonsa aikana hyödyntäneet keskiaikaa identiteettiensä rakentamisessa. Tällaisia valtioita ovat esimerkiksi Irlanti, Belgia, Islanti, Norja ja Suomi.

Historiankäyttöön liittyvät näkökulmat historiankirjoituksessa ovat yleistyneet 1990- ja 2000-luvulla eri puolilla Eurooppaa ja ne ovat pikkuhiljaa rantautuneet myös Suomeen. Painopisteet suurimassa osassa artikkeleita ovat etenkin siinä, miten eri kansalliset alueet loivat identiteettiään keskiaikaa hyödyntäen etenkin 1800- ja 1900-luvulla, muodostaen kulttuurisen pohjan poliittiselle toiminnalle myöhemmässä valtionmuodostuksessa. Osassa yksi käsitel-

lään muun muassa Suomen keskiajankäyttöä, jota esittelee historiankäyttöön liittyvillä tutkimuksillaan mainetta niittänyt Derek Fewster. Hänen artikkelinsa toimii ikään kuin yhteenvetona hänen ”Kumpujen yötä” ja muuta suomalaisen menneisyyden luomista käsittelevästä väitöskirjastaan. Teksti on yksi kirjan kiinnostavimmista sekä sisällöltään että muodoiltaan. Muita kirjan mieleenpainuvimpia artikkeleita ovat Islannin yliopiston professorin Guðmundur Hálfðanarsonin artikkeli Islannin keskiaikaisista käsikirjoituksista ja niiden poliittisesta käytöstä Islannin modernin valtion luomisprosessissa sekä Nijmegenin yliopiston professori Peter Raedtsin artikkeli Hollannin ambivalentista suhteesta keskiaikaan 1800-luvulla, jolloin myös kysymys katolisesta menneisyydestä ja uskonnollis-poliittisesta suhtautumisesta siihen herätti eriäviä mielipiteitä.

Marko Šuican artikkeli Kosovon taistelun 600-vuotisjuhlinnasta vuonna 1989 on ajankohtainen, koska siinä käsitellään sotaisan muiston käyttöä poliittisen manipuloinnin työkaluna. Ahaa-elämyksiä herätti myös Sienassa ja Bolognassa toimivien professoreiden Marko Morettin ja Ilaria Porcianin artikkeli Italian keskiaikaan liitetystä tulkinnosta muun muassa Risorgimenton eli Italian yhdistymisen aikana. ”Uudelleen keksitty” keskiaika näytteli tärkeää osaa esimerkiksi Savoijin dynastian juhlinnassa ja turismin kasvattajana

1. Ks. myös Petteri Norringin syväluotaus koko *Writing the Nation* -kirjasarjasta tässä numerossa.

1900-luvun alussa. Moni teoksen artikkeli käsittelee etenkin sitä, miten historiasta poimittuja keskiajalta toimineita kansallisia hahmoja, kuten Wilhem Tellä ja Jan Husia eli Juhana Hussia, on hyödynnetty myöhemmin kansallisten identiteettien rakentajina. Lopun tiivistelmässä Evans kiteyttää, miten medievalismi muodosti tärkeän teeman kansallisissa historiografoissa.

Teokseen on monipuolisuudeltaan huolimatta jäänyt aukkoja, koska esimerkiksi Liettua – pieni valtio, jolla on mahtava historia – ei ole mukana käsittelyssä. Toinen maa, jota itse kaipasin, on Ruotsi. Se olisi muinaisen suuruutensa murentumisen kautta tuonut toisenlaisen näkökulman kysymyksen kansallisen identiteetin rakentamisesta. Ruotsalaista historiakuvaava on nimittäin tutkittu hyvin tarkasti viime vuosikymmenten aikana (mm. Peter Aronsson ja Ulf Zander).

Kaiken kaikkiaan näkökulmien runsaus ja esiteltujen alueiden mosaiikki pelkkien yleistietojen nojalla hankalasti hahmotettavissa olevine paikallisine historiointeilla tekee teoksesta raskaslukuisen. Mahdollisesti teos toimisi paremmin viiteteoksena, josta on helppo poimia osioita yksitellen tarpeen vaatiessa. Teos nimittäin edustaa huomioidun arvoista ja laaja-alaisuudessaan merkittävää tutkimuskirjallisuutta, etenkin jos on kiinnostunut spesifisti keskiajan käytöstä ja eri eurooppalaisten kansallisten ”sankarien” käytöstä. Tällöin sitä ei voi sivuuttaa, ja teos löytyneekin jatkossa kansallista historiankäyttöä käsittelevien tutkijoiden viitteistä.

FT, VAPAA TUTKIJANA EVA AHL-WARIS
HELSINKI

Hyperborealaiset suurvaltakauden historiankirjoituksessa

Tero Anttila: The Power of antiquity. The hyperborean research tradition in early modern Swedish research on national antiquity. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 125. Oulun yliopisto 2014. 332s. ISBN 978-952-62-0713-1.

Tero Anttila tutkii väitöskirjassaan uuden ajan alun ruotsalaista historiankirjoitusta, jossa hyperborealaiset ja heistä kertovat kreikkalaisen mytologian tarinat liitettiin osaksi Ruotsin kunniakasta muinaishistoriaa. 1600- ja 1700-luvun alkupuoliskolla ruotsalaiset historianantajat halusivat esittää maansa kulttuurin kehtona, josta sivistys levisi Välimerelle ennen antiikin aikoja. Tunnetuimman tulkinnan esitti Olof Rudbeck vanhempi, joka pyrki osoittamaan, että Ruotsi oli muinainen Atlantis. Antiikin ajan kuvaukset pohjoisessa asuvista onnellisista hyperborealaisista tarjosivat sopivia todisteita Ruotsin muinaisesta mahtavuudesta.

Rudbeckin ja hänen kollegojensa tavoitteena oli torjua eurooppalaisten humanistien epämiellyttävät näkemykset ruotsalaisten barbaarisesta muinaisuudesta. Ulkomaalaiset oppineet eivät purematta nielleet ruotsalaisten esittämiä tulkintoja, mutta kotimaassa niitä arvostettiin. Historiankirjoitus palveli Ruotsin suurvaltopoliittikkaa ja aluevaatimuksia, ja tutkijat saivat myös poliittista ja taloudellista tukea valtakunnan ylätasolta. 1600-luvulla tutkijat käyttivät yhä useammin myös muinaismuistoja kuten riimukiviä tulkintojensa tukena.

Vastaavasti suurvaltakauden päätyttyä hyperborealaistulkintojen poliittinen käyttöarvo väheni, ja 1700-luvun puolivälin jälkeen historianantajat valitsi ratkaisevalla tavalla uusia suuntia. Historiantulkintojen muuttuminen ei kuitenkaan ollut suoraviivaista kehitystä kohti kriittisempiä tulkintoja. Kriittiset tulkinnat eivät välttämättä edustaneet modernia lähdekritiikkiä vaan niissä voitiin vaatia esimerkiksi tiukempaa raamatunhistoriallista tulkintaa Ruotsin muinaisuudesta.

Anttilan tutkimusaineistona ovat laajat hyperborealaisuutta käsittelevät aikalaisjulkaisut. Hän on perehtynyt painettujen julkaisujen lisäksi julkaisemattomiin aiheita käsitelleisiin käsikirjoituksiin, joiden merkinnöistä hän on voinut päätellä tiettyjen tärkeiden tulkintojen kehittymistä. Anttila onnistuu säilyttämään punaisen langan, joka auttaa jäsentämään monipolvisen, erilaisista tieteistä ja ”tieteistä” ammentavan keskustelun kulua. Lukija pystyy seuraamaan hyperborealaiskeskustelun päälinjoja eksymättä esoteeristen keskustelujen labyrinthteihin.

Anttilan havainnoista välittyä jatkumo aiempien vuosisatojen historiantulkintoihin ja historiankirjoituksen tyyliin. Vaikka uuden ajan alussa otettiin etäisyyttä keskiajan ”skolastiseksi” haukuttuun oppineisuuteen, käytännössä teologia ja raamatullinen historiantulkinta olivat keskeisiä suurvaltakauden historiantulkintoissa, myös antiikin tekstejä ja hyperborealaisuutta tutkittaessa. Tutkimuksessa tulee ymmärrettävästi esille se, miten teologia, arkeologia, historia, esoteeriset tulkinnat ja monet muut tulokulmat olivat aikakauden tutkijoille kytkettyneet toisiinsa, eikä niitä pidetty toisiaan poisulkeveina.

Anttila tuo esiin historianantajien tutkimuksen institutionalisoitumisen ja sen, mitä seurauksia sillä oli tulkintoihin ja tulkinnanvapauteen. Hän

käsittelee myös tutkijoiden suhdet verkostoja sekä keskinäisiä valtaisteluja, jotka aiheuttivat välillä rumaa jälkeä. Tutkijoiden saattoi olla poliittisen tai akateemisen uransa kannalta tärkeää välttää liian jyrkkiä irtiottoja aiempien sukupolvien tulkinnoista. Tutkijat tekivät kuitenkin henkilökohtaisia painotusvalintoja silloin kuten nykyäänkin.

Yliopistotutkimuksen ulkopuolella hyperboreaistulkinnat pulpahtelevat edelleen toisinaan esiin myös vakavasti otettuina vaihtoehtoisina historiatulkintoina. Siinäkin mielessä on tärkeää muistuttaa, millaisessa maailmassa ja millaisen tiedekäsityksen vallitessa tulkinnat ovat aikoinaan syntyneet. Kuten Tero Anttilan väitöskirja osoittaa, tutkimusta ei tehty (tuolloinkaan) norsunluutonissa eikä irrallaan ympäröivän yhteiskunnan vaatimuksista.

FT, DOSENTTI ANU LAHTINEN
HELSINGIN YLIOPISTO

Keisari Kaarle V ja hänen aikakautensa

Pekka Valtonen: Puolen maailman valtias. Kaarle V:n 1500-luku ja Euroopan mahdin synty. Gaudeamus 2015. 616 s. ISBN 978-952-595-358-0.

Keisari Kaarle V (1500–1558) oli epäilemättä aikansa mahtavin hallitsija Euroopassa. Hän peri äidiltään Johanna Mieliopuolelta Kastilian ja Leónin kruunun, äidinsältään Ferdinand II:lta Aragonian ja Napolin kuningaskunnat, isältään Filip Kauniilta Burgundin herttuakunnan ja isänisältään Maksimilian I:lta Itävallan arkkiherttuakunnan, jonka hän tosin luovutti pian veljel-

leen Ferdinandille. Lisäksi hänet valittiin Maximilianin jälkeen Pyhän saksalaisroomalaisen keisarikunnan keisariksi. Kastilian kuninkaana hänen haltuunsa tulivat myös Espanjan amerikkalaiset siirtomaat. Pekka Valtonen kirjan nimen mukaisesti hän oli siis puolen maailman valtias.

Valtonen ei ole kuitenkaan lähentynyt tekemään suurmieselämäkertaa. *Puolen maailman valtias* ei ole varsinaisesti kirja Kaarle V:stä, vaan enemmänkin tämän aikakaudesta. Valtonen käyttää Kaarlen hahmoa eräänlaisena keskipisteenä, jonka ympärille hän rakentaa kuvaa 1500-luvun ensimmäisen puoliskon historiasta, Euroopan valtionmuodostuskehityksestä, kauppakapitalismin synnystä, uuden ajan alun aatteellisesta ja uskonnollisesta murroksesta sekä Euroopan noususta. Välillä Kaarle on keskiössä, välillä hieman syrjässä, ja ajoittain hän katoaa hetkeksi näkyvistä kokonaan. Joka tapauksessa Kaarle V sopii erinomaisesti tällaisen teoksen keskushahmoksi. Hän oli uuden ajan alun Euroopan historian merkittävimpiä henkilöitä, kosmopoliitti, joka puhui Jumalalle espanjaa, naisille italiaa, miehille ranskaa ja hevoselleen saksaa.

Kyseessä on populaari yleisesitys, joka ei perustu kirjoittajan omaan lähdeytöskentelyyn, vaan tutkimuskirjallisuuteen. Kirja ei kuitenkaan ole pelkkä tiivistys aiemmasta tutkimuksesta, vaan Valtonen esittää siinä myös omia tulkintojaan käsittelemistään ilmiöistä. Vaikka lähteinä käytettyä kirjallisuutta ei sinänsä käsitellä tekstissä kriittisesti, tekijän oma ääni tulee kuitenkin hyvin esiin. Tämä kertoo siitä, että tutkimuskirjallisuutta on luettu kriittisellä otteella, vaikka tätä ei olekaan kirjoitettu auki. Se ei tämän kaltaisessa populaarissa teoksessa olekaan välttämätöntä. Teoksessa on myös loppuviitteet, joten lukija tietää, mihin tutkimuksiin tekijä perustaa näkemyksensä.

Esipuheessaan Valtonen pohtii keskushahmons merkitystä. Hän toteaa, että Kaarle V "aivan liian varhain saatettiin hallitsemaan suurta valtakuntaa erilaisten poliittisten ja uskonnollisten voimien temmellyksen keskellä. [...] Hän ei mahtanut mitään sille, että kirjapaino, löytöretket, tieteet ja uskonpuhdistus mullistivat eurooppalaisen ihmisen sielunelämän, kauppakapitalismi muutti taloudellisen järjestyksen ja keskitettyjen valtioiden synty loi uudenlaisen yhteisöön kuulumisen muodon. Hän vain sattui olemaan paikalla, tosin eturivissä" (s. 8).

Valtoselle Kaarle on aikakautensa heijastaja, ihminen ja instituutio, joka oli keskeisellä tavalla osallisena monissa aikakautensa merkittävässä tapahtumissa ja ilmiöissä. Tästä huolimatta hän keskittyy kirjassaan melko paljon tapahtumahistoriaan nostaan päähenkilöikseen hallitsijat ja muut merkkihenkilöt. Aika ajoin lukijalle vyörytetäänkin suorastaan hengästyttävällä tahdilla yksityiskohtaisia kuvauksia esimerkiksi suurvaltapoliitiikan kiemuroista jatkuvine sotiineen ja vaihtuvine liittosuhteineen. Valtonen toteaa itsekin esipuheessaan keskittyvänsä suurten selitysten sijaan yksityiskohtiin yksilöiden motiiveja unohtamatta päästäkseen eroon suuren suunnitelman illuusiosta.

Teoksessa käsitellään myös aikakauden poliittisia virtauksia (esimerkiksi uskonpuhdistus, uudet käsitykset valtiosta ja hallitsijasta) sekä hallinnollista (byrokratisoituminen, lakien kodioinnit ynnä muut), taloudellista (kauppakapitalismi, rahatalous, verotuksen tehostuminen) ja teknistä (kirjapainotaito, merenkulku, sota) kehitystä ja muita uuden ajan alussa vaikuttaneita voimia. Näiden ilmiöiden merkitys tuodaan vahvasti esiin ja niiden kehitys esitetään pitkälti hallitsijoista riippumattomiksi.

Kirjan ensimmäiset viisi lukua keskittyvät Kaarle V:een ja hänen

hallitsemiinsa alueisiin, tämän verivihollisen Frans I:n Ranskaan sekä näiden kahden monarkin väliseen kilpailuun ja sodankäyntiin erityisesti Italiassa. Kuudennessa luvussa käydään läpi muiden eurooppalaisten valtojen historia uuden ajan alussa. Nämä kuusi lukua kertovat Euroopan suurvaltapolitiikasta, sodista ja diplomatiasta sekä Euroopan eri alueiden valtiokehityksestä ja niiden eroista ja yhtäläisyyksistä. Kerronta etenee detaljirikkaasti ja anekdootteja hyödyntäen. Huomio on vahvasti poliittisessa historiassa.

Sen sijaan luvut seitsemästä kymmeneen keskittyvät eräisiin uuden ajan alun Euroopan historian merkittäviin ilmiöihin. Näistä seitsemäs luku käsittelee muun muassa humanismia, kirjapainotaitoa ja tieteiden kehitystä uuden ajan alun maailmankuvan murroksen taustatekijöinä. Kahdeksas luku käsittelee reformaation vaihteita ja merkitystä. Yhdeksäs ja kymmenes luku keskittyvät erityisesti väestöhistoriaan ja talouteen.

Käsittelyään näin seikkaperäisesti Euroopan uuden ajan alun historiaa Valtonen siirtyy muihin maanosiin. Näiden suhde Eurooppaan ja Euroopan suhde näihin säilyy kuitenkin keskiössä. Idän ja lännen välissä olleet Osmanit saavat oman lukunsa, minkä jälkeen kahdessa seuraavassa luvussa siirrytään Afrikan ja Amerikan kautta Aasiaan. Lopuksi tulee vielä epilogi, joka kertoo Kaarlen vallasta luopumisesta sekä hänen viimeistä vuosistaan vetäytyneenä Yusten luostariin Espanjassa.

Tämän kaltaisessa yleisteoksessa on väistämättä aina jonkun verran yleistyksiä ja mutkien suoraksi vetämisistä. Niiltä ei välttyä nytkään. Varsinkin Länsi- ja Keski-Euroopan suurten valtakuntien ulkopuolisten alueiden historiaa käydään läpi melko pintapuolisesti. Epäilemättä esimerkiksi Puola-Liettuan tai Intian historian asiantuntija löytäisi näiden käsittelystä puutteita. Yh-

den teoksen puitteissa ei kuitenkaan voi koko maailmaa käsitellä yhtä syvällisesti, ja on selvää, että näin laajaa aihepiiriä käsittelevässä kirjassa ollaan myös ajoittain tekemisissä kirjoittajalle ennestään vähemmän tuttujen aiheiden kanssa. Rajaukset ovat kuitenkin sikäli perusteltuja, että laajimman käsittelyn saavat kirjan keskushenkilön näkökulmasta merkittävimmät alueet.

Valtonen pyrkii kuitenkin varomaan liian suoraviivaisia yleistyksiä. Uuden ajan alun Euroopassa tapahtui monia asioita, jotka ennen pitkää johtivat modernien kansallisvaltioiden syntyyn hallinnon keskittyessä ja tehostuessa. Euroopan eri osia ei kuitenkaan aseteta yhteen muottiin. Teoksesta tulee hyvin ilmi se, että valtionmuodostuskehitys ei suinkaan ollut suoraviivaista eikä samanlaista kaikkialla, vaan valtiot kehittivät erilaisia ratkaisuja vastaamaan muuttuvan maailman haasteisiin.

Myöskään eurooppalaisten siirtomaavaltojen nousua maailman valtiaiksi ei kuvata minään vääjäämättömänä kehityskulkuna. Maailmanvalloitusta siivitti kaupakapitalismin kehitys, mutta kaikki sen tarvitsemat elementit olivat olemassa myös Lähi-Idässä, Kiinassa ja Kaakkois-Aasiassa. Eurooppalaiset eivät ne suotuisien olosuhteiden vallitessa pidemmälle ja korkeammalle kuin muut, minkä lisäksi he osuivat hyvään saumaan, sillä lännen nousun kanssa samaan aikaan osui idän laskusuhdanne. Lisäksi erona oli eurooppalaisten uteliaisuus sekä tietoinen pyrkimys luoda suhteita muuhun maailmaan.

Valtonen suhteuttaa eurooppalaisten ja muun maailman kohtaamisen merkityksen hyvin. Portugalilaisten saapuminen Afrikan rannikoille ja Aasian merille ei lyhyellä tähtäimellä mullistanut näiden maanosien yhteiskuntia. Toisin kuin Espanja Amerikassa, Portugali ei vielä kyennyt tai edes halunnut

valloittaa laajoja alueita Aasiassa tai Afrikassa, vaan tyytyi luomaan molempia osapuolia tyydyttäviä kauppasuhteita. Näiden vaikutus eurooppalaisille itselleen oli moninkertaisesti suurempi kuin esimerkiksi aasialaisille. Toisaalta valtaosa myös eurooppalaisten kasvavasta vauraudesta syntyi maanosan sisäisessä kaupassa. Vielä 1500-luvulla Eurooppa ei ollut valmis valloittamaan maailmaa, mutta pikku hiljaa eurooppalaisten valta kasvoi paikallisten joutuessa puolustuskannalle. Valtosen mukaan Kaarle V:n kaudella sai siis alkunsa kehitys, joka johti maailman jakautumiseen kehittyneisiin ja kehittyviin maihin.

Puolen maailman valtias on sujuvasti kirjoitettu kirja uuden ajan alun Euroopan ja eurooppalaisten kanssa yhteydessä olleen maailman historiasta. Se ei välttämättä anna kovin paljoa uutta tietoa käsiteltäviin asioihin jo perehtyneelle, mutta voi kuitenkin avata uusia näkökulmia. Kirjan myötä lukija saa hyvän yleiskuvan muun muassa Espanjan, Ranskan, Englannin, saksalaisten alueiden, Puola-Liettuan, Venäjän, pohjoismaiden, Osmanien valtakunnan, Kiinan, Intian, Keski- ja Kaakkois-Aasian sekä löytöretkien kautta eurooppalaisten kanssa tekemisiin joutuneiden Amerikan ja Afrikan kehityksestä uuden ajan alussa. Näitä ei kuitenkaan nähdä toisistaan erillisinä, vaan osana laajempaa kokonaisuutta. Kunkin alueen tarinat liitetään yleiseurooppalaiseen tai yleismaailmalliseen kontekstiinsa.

FM LAURI UUSITALO
TAMPEREEN YLIOPISTO

Pohjolan leijona ja Suomi

Mirkka Lappalainen: Pohjolan leijona. Kustaa II Aadolf ja Suomi 1611–1632. Siltala 2014 321 s. ISBN 978-952-234-242-3.

Mirkka Lappalainen on kirjoittanut onnistuneen elämäkerran ja aikakauskuvauksen yhdistelmän Kustaa II Aadolfin hallitusajasta. Teos sai vuoden 2014 Tieto-Finlandia-palkinnon, ja kyseessä on nimenomaan tietoteos, jonka ansioksi on luettava sekä kulttuurihistoriallisen näkökulman lisääminen aikakauden käsittelyyn että suurvallaksi kypsyvän Ruotsin valtakunnan historian eläväksi tekeminen. Sinänsä 1600-luvun historiasta on toki aiemminkin tehty luettavia ja sisällöllisesti korkealuokkaisia esityksiä, mutta juuri tähän jaksoon keskittyneet esitykset ovat olleet harvassa. Sitä vastoin käytännössä kaikissa 1500- ja 1600-lukua koskeissa laajemmissa yleisteoksissa on vahva painotus 1600-luvun alun tilanteeseen. Siksi olisi toivonut, että tekijä olisi käsitellyt erilaisia kokonaisesityksiä systemaattisemmin, sillä sellaisten teosten kirjoittajat ovat vähintään viimeisen parin sadan vuoden ajan tavallisesti edustaneet oman aikakautensa arvostetuimpia historioitsijoita. Sen vuoksi heidän näkemyksensä (tai mahdollisesti niiden puute) nyt puheena olevasta teemasta ja aikakauden yleiskuvasta olisi ollut kiinnostavaa luettavaa.

Kirjan keskeisiin kysymyksiin kuuluu analyysi Helsingin maapäivien (1616) yhteydessä pidetyistä laajoista valituskäräjistä. Valituskäräjillä tutkittiin erityisesti aateliston ja sotilaiden sekä virkamiesten tekemiä väärinkäytöksiä. Ruotsin kuninkaan Suomessa asuville alamaalaisille tapahtuma oli tärkeä, vaikka tällaisten tilapäisten tuomioistuin-

ten ja komissioiden kokoaminen oli ollut yleistä kaikkialla valtakunnassa jo aiemmin kuten esimerkiksi K. R. Melander (1936), Erkki Lehtinen (1973), Sven A. Nilsson (1990) ja Marie Lennerstrand (1999) ovat tutkimuksissaan osoittaneet. Toimintatapa jatkui sittemmin pitkään vielä hovioikeusjärjestelmän vakiintumisen jälkeen. Lappalaisen erottelu aikaan ennen ja jälkeen Kustaa II Aadolfin ei ole aivan selkeä, minkä lisäksi en ainakaan itse näe 1500-luvun ruotsalaista (suomalaista) yhteiskuntaa yhtä tummasävyisenä. Esimerkiksi juuri vuoden 1616 käräjät osoittivat, että talonpoikien valituksia kuunneltiin – toisin sanoen vuorovaikutusta eri ryhmien välillä oli olemassa, vaikkei se suinkaan ollut symmetristä. Toisaalta talonpojilla oli tehokkaita keinoja osoittaa vähintään passiivis-aggressiivista protestiaan esimerkiksi luovuttamalla kruunulle vetoeläimeksi härkä hevosen sijaan (s. 75).

Mirkka Lappalainen osoittaa vakuuttavasti koko valtakunnan kehnon tilan 1610-luvun puolimaissa. Lähtökohdat suurvallan rakentamiselle olivat heikonlaiset, joskin tekijä olisi voinut pohtia enemmän, mistä lähtien ylipäätään voidaan puhua suurvaltakaudesta. Tutkijoiden näkemykset asiasta ovat varsin eriäviä. Sen sijaan yksi kirjan vahva läpikulkeva teema liittyy aikakauteen huhujen, epävarmuuden ja mitä kummallisimman disinformaation aikana. Lappalainen korostaa perustellusti aate maailman, uskonnon sekä apokalyptisen mystiikan merkitystä aikakauden ymmärtämisen välineinä. Tämänkaltaisia tunnehistoriallisia esityksiä kaivataan lisää, joskin lähdeaineisto asettaa kiistatta tulkinnoille rajoitteita.

Tekijä argumentoi myös onnistuneesti näkemystään, jonka mukaan hallitsijoilla oli merkitystä historian tekijöinä. Sinänsä teos ei ole elämäkerta, mutta juuri siitä syystä kirjallisuuden käytössä olisi voitu

enemmän hyödyntää yleisempää aikakautta kontekstoivaa kirjallisuutta. Kirjoittaja yhdistelee taitavasti aiempien teostensa havaintoja kirjassa sinänsä melko säästeliäästi käytettyyn alkuperäisaineistoon. Varsin usein vauhtia otetaan 25-vuotisesta Venäjän sodasta ja 1590-luvun kriisin loppuratkaisusta, jonka myötä Kustaa II Aadolfin isä Kaarle-herttua (Kaarle IX) näyttäytyy melkein epäilmestyskirjan petona. Venäjä ja Puola korostuvat ulkopolitiittisina ongelmina. Suomessa puolestaan hallitsijalla oli käytettävissään kovin vähän soveliaita miehiä. Lappalainen nostaa esimerkiksi Erkki Lehtisen (1961) ja Armas Luukkon (1967) tapaan Nils Bielken arvostuksen sille tasolle, joka tälle Suomen ensimmäiselle kenraalikuvernöörille olisi kuulunut jo paljon aiemmin.

FT, PROFESSORI PETRI KARONEN
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Maahanmuuton kirot ja siunaukset isonvihan jälkeen

Heikki Vuorimies: Suuren Pohjan sodan jälkeen Hämeeseen siirretyt ruotsalaissotilaat ja hämäläiset noin vuoteen 1760. Jyväskylä Studies in Humanities 258. Jyväskylän yliopisto 2015. 399 s. ISBN 978-951-39-6282-1.

Kielikysymyksen historia aloitetaan yleensä 1800-luvun fennomanian ta. Suomenkielisten ja ruotsinkielisten väleistä edellisillä vuosisadoilla ei paljoa tiedetä. Heikki Vuorimiehen väitöskirjassa *Suuren Pohjan sodan jälkeen Hämeeseen*

siirretyt ruotsalaisotilaat ja hämäläiset noin vuoteen 1760 ovat asetelmat alastomia: vailla politiikan, puolueiden ja korkeakulttuurin verhoja.

Suuressa Pohjan sodassa kaatui jopa 50 000 suomalaista ja päälle tulivat vielä molempia sukupuolia harventaneet nälänhädät, epidemiat, ihmisryöstöt ja miehitysterroiri. Sotilasaines oli Uudenkaupungin rauhan jälkeen olemattomissa. Siksi esivalta siirsi Suomeen 2 400 riikinruotsalaista ruutusotilasta. "Lainan" piti olla tilapäinen, mutta pakotettuina tai omasta aloitteestaan monet jäivät lopullisesti. Määrä oli huomattava Suomen väkilukuun nähden ja sikäläkin, että tulokkaat olivat nuoria miehiä, joissa väestöpyramidin pahin vaaja ammotti.

Tuskinpa Vuorimies tähän teemaan tarttuessaan alkujaan arvasi, miten kuuma aihe maahanmuutto on väitösluvun hellitessä. Ajankoh-taisuus ja analogiat hengittävät joka tapauksessa taustalla 300 vuoden takaisissa kotoutusprobleemoissa.

Vuorimies ei ole säästännyt vaivojaan lähteissä. Hän on tehnyt tinkimätöntä perustutkimusta. Esimerkiksi tuomiokirjoja on käyty läpi äärimmäisen viitseliäästi. Erityisen kiitoksen ansaitsevat Ruotsin arkistot, jotka jostain syystä jäävät useilla suomalaistutkijoilla väliin.

Vuorimies on laatinut sadoista sotilasta pienoiselämäkertoja. Runsaimman aineiston tuottaneet henkilöt ovat lihaa ja verta inhimillisine tunteineen. Lähdelöytöinä huikeita ovat rahvaan kirjeet ja kaksikielisten keskustelujen vuorosanat. Molempia on tavallisilta, ei-säätyläisiltä 1700-luvun ihmisiltä säilynyt äärimmäisen niukalti. Vuorimies käyttää paljon myös tilastoja ja taulukoita, mikä konkretisoi väittämiä.

Näkökulma avautuu vuoroin hämäläisistä ja vuoroin ruotsalaisista. Avainsanoihin kuuluvat akkulturaatio, assimilaatio ja integraatio.

Lähestymistavasta ei puutu myöskään juurevuutta: Mistä ihmiset tulivat, mihin he asettuivat ja kuinka heidän lopulta kävi?

Maahanmuuttotutkimuksen hyödyllisenä sivutuotoksena Vuorimies selvittää Suomen taloudellista tilaa isonvihan jäljiltä. Väestölliset muutokset, kuten nuorten leskien valtaisa määrä, on analysoitu huolella. Hallintohistoriallisena ulottuvuutena kulkevat Tukholman, läänitason ja pitäjien suhteet, joiden ansiosta "oikeuden pitkä käsi" yletti korpeenkin.

Mikrotasolla kirja vilisee yksityiskohtia palkkauksesta, ravinnosta, kirkollisista toimituksista, rakennuksista, viranomaiskäytännöistä, vaatetuksesta, ruumiinvammoista, maataloustyöstä ja niin edelleen. Nämä eivät vaikuta tarpeettomilta tai irrallisilta. Arjen historia kuuluu aiheeseen. Ilman sitä ei kävisi päinsä tulokkaiden ja paikallisyhteisön elämäntaistelun ymmärtäminen.

Usein on otaksuttu, että kurjuus institutionalisoitui armeijassa ja sotilasruodusta oli lyhin tie köyhäinruutuun. Vuorimiehen johtopäätös on moni-ilmeisempi: yksi veteraani suistui köyhyyteen, toinen ei, ja yleisesti ottaen "elämä jatkui eronkin jälkeen". Sosiaaliryhmä ei ollut pelkkää rupusakkaa. Keskimääräinen elinikä oli yllättävän korkea ja nousu torpasta talollisäätyyn ja yleemmäskin mahdollista.

Vuorimies ryöpyttää tietoa hämäläisen paikallisyhteisön ja ruotsalaistulokkaiden kohtaamisista. Konfliktit näyttäytyvät valituksina, karkaamisina, kunnialoukkauksina ja solvauksina, varkauksina, tappe-luina, tappoina ja itsemurhina.

Toisaalta kulttuurierot loiventuivat jouhevasti. Hämäläiset herjasivat lainasotilaita "ruotsalaiskoiriksi ja murhaajiksi", mutta rinnakkainelo rauhoittui ilman "kotouttamista" valtiovallan taholta. Osa "lainamiehistä" palasi Ruotsiin, mutta merkittävä määrä perusti perheen uudelle kotiseudulle. Lai-

na hyödytti miespulasta kärsinyttä Hämettä taivaan lahjana.

Vuorimies käyttää paitsi ajatustottumuksia kuvaavia yleistyksiä myös ihmishistoriallisesti py-säyttäviä yksittäistapauksia. Kirjan aloittaa ja epilogina päättää rakuuna Olof Broholmin hämmästyttävä 35 vuoden vaelluskertomus, todiste koti-ikävästä ajattomana sielunvoimana.

Vuorimiehen tutkimustulokset herättävät pohtimaan aikakausiensa siltaa. Erikielisiin ja muihin toiseuksiin suhtautuu kantaväestö kai aina ja kaikkialla epäillen. Sopeutumisen riippuu arjen kokemuksista yksilön ja kylän tasolla. Toisin kuin 2010-luvulla, maahanmuutosta ei isonvihan jälkeen koitunut suomalaisille kustannuksia eikä järeitä kriminaalipolitiikan ongelmia. Skånen ja Sysmän ihmisten vuoro-vaikutusta helpottivat yhteinen uskonto, työelämän samankaltaisuus sekä hallinnon ja oikeuslaitoksen tutut normit.

FT, DOSENTTI TEEMU KESKISARJA
HELSINGIN YLIOPISTO

Harvinaista herkkua: historianfilosofiaa

Kari Väyrynen & Jarmo Pulkkinen (toim.): Historianfilosofia. Vastapaino 2015. 436 s. ISBN 978-951-768-497-2.

Historioitsija ja historianfilosofiaa harrastava ottaa tämän teoksen luettavakseen tavallista suuremmalla mielenkiinnolla, sillä eihän Suomessa ole sille edeltäjiä eikä esikuvia. Ani harvat nykyiset historiantutkijat ovat rohjenneet ottaa edes jonkun historianfilosofin varsinaiseksi tutkimuskohteekseen.

Heistä melkoinen osa on käsillä olevan teoksen kirjoittajia. Jo volymiltaan se on – niin kuin historianfilosofisten tai historiankirjoituksen historioteosten (vrt. esim. Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting* (2004) ja John Burrow, *A History of Histories* (2009)) sopiinkin olla – melko paksu ja sisällyksenkäs, kansi klassisen tyylikäs, klassikkoja esittelevän ja erittelevän genren henkeen sopiva. Näin teos herättää sekä kunnioitusta että suuria odotuksia, semminkin kun takakannessa sen luvataan kuvaavan ”kattavasti eri aikakausien käsitystä siitä, mitä on historia”. Täyttääkö se lupauksensa? Vain osittain.

Teoksen rakennetta päällisin puolin tarkasteltaessa huomio kiinnittyy erikoiseen kolmijakoon ja sen sisälle siroteltuihin ajattelijoihin. Ensin käsitellään historianfilosofiaa antiikista 1800-luvulle päättyen Hegeliin, jonka preussilaisesta mallista on teoksessa toisaalakin puhetta. Toisessa luvussa otetaan tarkasteluun joitakin ”uusimpia klassikoita” Nietzschestä Foucault’hon, ja sen alla saavat yllättäen sijansa myös suomalaiset Grotenfelt, Salomaa ja von Wright. Täydennykseksi on laadittu joukko tietolaatikoita, joissa esiintyvät niin suomalaiset Snellman ja Topelius kuin Burke (historianfilosofi?) ja Walter Benjaminsin. Viimeistään sinne olisi kuulunut sijoittaa renessanssin palvelukset historia-ajattelulle, esimerkiksi Machiavellin ja Guicciardinin köydenveto historiasta politiikan opettajana. Se, että ensimmäinen luku päättyy Hegeliin, tuntuu sinänsä aivan oikeutetulta, mutta erityisesti Marxin lyhykäinen esittely edistysajattelun yhteydessä, muutamat maininnat Crocesta Collingwoodin yhteydessä ja pelkkä yhden sivun tiivistys Rankesta ennen Nietzscheen siirtymistä ovat jo vaikeammin puolusteltavissa. Saksalaisen idealismin hallitsevuus historiallisen materialismin kustannuksella

saisi näiltä osin reipasta sapiskaa ”vasemmalta” – onneksi E. Hobsbawm ja E. P. Thompson tai vaikkapa Terry Eagleton (*Why Marx Was Right* (2011)) eivät ole tätä teosta arvostelemassa. Vaikka on ymmärrettävää, ettei meiltä Suomesta välttämättä löydy kaikille keskeisille historianfilosofoille tutkijaa, lukija jää ihmettelemään esimerkiksi Schlegelin valintaa ja suomalaisille tutumman ja merkittävemmän Herderin sivuuttamista saksalaisesta idealismista kirjoitettaessa. Ensimmäisen luvun ehdotonta ja parasta antia on Descartesin ja Vicon vastakkainasettelu, joka menee uutta tutkimusta hyväksi käyttäen tässä analyyttisesti pidemmälle kuin aikoinaan R. G. Collingwood *The Idea of History* -teoksessa vuodelta 1946.

Uusimmista klassikoista toiseen lukuun on valikoitunut kummallisen vähän eri filosofisiin suuntauksiin kuuluneita historianfilosofoja, itse asiassa lukija jää kaipaamaan joitakin kokonaisia ’koulukuntia’. Niiden ei ole syystä tai toisesta katsottu ansainneen sijaa parhaiden joukossa. Foucault’n ja Ricoeurin mukaan ottaminen on tietenkin ollut pakollista – ja heistä tehdyt analyysit ovatkin oikein osuvia – mutta ei riittävää. Nuo nimet nähdessään ranskalaiset historian teorit tunteva lukija voi helposti kysyä: missä sitten ovat annalistit, olivatko he vain omalaatuisia historiantutkijoita? Ja missä on Foucault’n skeemoihin kohdistunut pureva kritiikki (G. Rousseau, J. Merquior)? Voidaanko Burckhardt, Lamprecht ja koko *Methodenstreit* sivuuttaa vain muutamilla viittauksilla Diltheyhin ja Weberiin? Entäs britit Edward Gibbonista David Humen, Carlylen ja T. B. Macaulayn kautta J. B. Buryyn? Kulttuurifilosofi Spengler huutaa vertailukohdakseen Toynbeetä. Rajanveto historianfilosofian ja meitä yhä inspiroivan historia-ajattelun välillä on kaikesta edellisen puolesta suoritetusta filosofoinnis-

ta huolimatta veteen piirretty viiva. Uusimmasta päästä jää tähän vedoten yleisemmällä tasolla kaipaamaan niin johdannossa ohimennen mainittuja ympäristö-, nais- tai marginaalihistorian kuin erilaisia globalistisia, revisionistisia tai lingvististä käännettä edustavia historia-ajattelun suuntauksia, joiden kärkeä edustajista muutamat olisivat kyllä voineet filosofisesti arvostellen kvalifioitua. Historia-ajattelun toisen maailmansodan jälkeinen valtava eriytyminen ei näy tietolaitoissakaan, sillä niissä ei esiinny yhtään nykyajan ja postmodernia historianfilosofiaa. Kokonaisvaikutelmaksi tarkastelusta jää: teos on asiantunteva omistaan, mutta harmillisen vanhanaikainen. Kaikkeaa uutta ei toki voi mukaan ottaa, mutta eikö teokseen olisi mahtunut sitä sentään vähän enemmän?

Valitettavinta *Historianfilosofia*ssa on analyyttisen historianfilosofian kärkiedustajien esittelyn puuttuminen. Tämä valitus johtuu paljolti allekirjoittaneen omista mieltymyksistä, se tunnustettakoon, mutta luultavaa on, että monet muutkin jäävät kaipaamaan sitä tematiikkaa, mihin toimittajakin viittaavat: miten ajallisten ja ”kielellisten aspektien” löytäminen nosti historianfilosofian skeptisismistä?

Analyyttiseltä puolelta lähtökohtana olisi voinut olla toimittajien vähättelemä erottelu spekulatiivisen ja kriittisen (analyyttisen) historianfilosofian välillä, jonka loogikko W. H. Walsh teki *An Introduction to Philosophy of History* -teoksessaan 1950-luvun alussa. Siltä pohjalta olisi voitu valita tarkemman läpivalaisun kohteeksi edes yksi hahmo, esimerkiksi A. Danto, W. Dray, L. Mink, P. Gardiner tai joku muu anglosaksinen analyytikko, joka olisi sopinut hyvin G. H. von Wrightin seuraan. Edellä mainituthan kumosivat joukolla niin sanotun peittävän lain mallin ja asivasivat tietä historian selitysten kertomuksellisen luon-

teen tutkimukselle. Kunnan potkun historianfilosofoinnille antoi myös D. H. Fischer (*Historians' Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought* (1970)) keventäen tätä usein kuivan analyttiseksi luonnehdittua tematiikkaa. Lisäksi olisi ollut toivottavaa, että jollekin keskeiselle historian analytiikkaa käsittelevälle historianfilosofiselle aikakausjulkaisulle, vaikkapa *History and Theory* -lehdelle, olisi annettu tilaa. Näistä lisäaineista olisi päästy loogisesti eteenpäin kohti H. Whitea, D. LaCapraa, F. Ankersmitia ja A. Megillia, jotka nykyään yhä useammin löytyvät sekä historian teoriaa ja metodeja esittelevien väitösten johdantojen lähdeviitteistä että peräti yliopistojen historian laitosten lukulistoilta.

Voidaan hyvin kuvitella, että vastaavanlaisia ehdotuksia kuin tässä esitetyt tullaan paljonkin kuulemaan niiden käsite- ja aatehistoriantutkijoiden suunnasta, jotka ovat perehtyneet niin sanotun kielellisen käänteän uusimpiin käänteisiin ja vaikutukseen postmoderniin historia-ajatteluun ja historiankirjoitukseen. Niitä odotellessa todettakoon, että *Historianfilosofia* on tässä annetusta kritiikistä huolimatta historiaihmiselle ohittamaton. Niin hyvin sen asiantuntevat artikkelit tuovat lukijalle läheiseksi mallikelpoisesti toimitettuun teokseen valitut historianfilosofit.

FT, DOSENTTI ANSSI HALMESVIRTA
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Konflikteja luova opettaja

Hannu Suni: Röyhkeä opettaja. Esa Paavo-Kallion todellisuuskäsitykset, nälkävuodet ja maailmojen konflikti 1867–1913. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 228. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura 2014. 200 s. ISBN 978-952-5031-78-2.

Kielellinen käänne, mikrohistoria ja viimeimpänä ”uusi historia alhaalta” ovat nostaneet entistä näkyvämmiin esiin epätyypilliset yksilöt ja marginaaliin painuneet henkilöt historiallisina toimijoina. Näihin tutkimussuuntauksiin kiinnittyy myös teologian tohtori Hannu Sunin tutkimus ”röyhkeästä opettajasta” Esa Paavo-Kalliosta (1858–1936), joka herätti ristiriitoja sekä uskonnollisilla että poliittisilla näkemyksillään 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

Paavo-Kallio on aiemmassa tutkimuksessa esitetty lähinnä varhaiseksi työväenkirjailijaksi, mutta Suni tuo selvästi esiin hänen moninaiset muut toimintapiirinsä. Paavo-Kallio oli torpan poika, joka etsi sosiaalista nousua kouluttautumalla kansakoulunopettajaksi. Opettajan roolinsa rinnalla hän esiintyi kansankirjailijana, raattius- ja nuorisoseuramiehenä, maallikkosaarnaajana, perinteenkerääjänä ja 1900-luvun taitteesta alkaen työväenaktivistina. Omintakeisten aatteidensa ja uppiniskaisen persoonallisuutensa johdosta Paavo-Kallio ajautui eri uskonnollisissa yhdyskunnissa ja kansalaisjärjestöissä kuitenkin toistuvasti konflikteihin.

Kuten teoksen otsikosta käy ilmi, 1860-luvun nälkävuodet tarjoavat Sunille keskeisen avaimen Paavo-Kallion ajattelun tulkitsemiseen. Isossakyrössä syntynyt Paavo-Kallio koki nälkävuodet lapsuu-

dessaan, ja Sunin mukaan nälän ja osattomuuden kokemukset vaikuttivat merkittävästi hänen identiteettiinsä. Teoksesta välittyy kuitenkin mielikuva, että Paavo-Kallio käsitteli nälkävuosia suoraan vain parissa vuonna 1913 kirjoittamassaan tekstissä. Tämä herättää kysymyksen, painottuvatko nälkävuodet tutkimuksessa liiaksikin hänen toimintansa ja käsitystensä selittäjinä.

Tutkimuksesta tekee erityisen arvokkaan Sunin kyky eritellä ajan uskonnollisten liikkeiden vivahteita ja niiden heijastumista Paavo-Kallion toiminnassa ja todellisuuskäsityksissä. Paavo-Kallio näyttää nimittäin vaihtaneen uskonnollista yhteisöä kuin paitaa ennen kauttaan työväenliikkeessä. Hän eli lapsuutensa körttiläisyyden vaikutuksen alaisena, tutustui 1880-luvun Oulun-vuosinaan lähemmin lestadialaisuuteen ja myöhemmin etsi paikkaansa niin vapaakirkollisuuden, baptistien, strömborgilaisten kuin metodistienkin piiristä. Paavo-Kallio näyttää ajattelussaan vähitellen edenneen kohti antinomismia eli synnin sekä hengellisten ja yhteiskunnallisten lakien väheksyntää. Tähän liittyi perinteisen avioliittokäsityksen hylkääminen. Olennaisinta siirtymässä oli se, että Paavo-Kallio alkoi tulkita sosiaalisen ja yhteiskunnallisen hierarkian ihmisten keksimäksi eikä Jumalan absoluuttiseksi järjestykseksi.

Paavo-Kallion toimintaa ja käsityksiä eritellessään Suni tarjoaa paljon uutta tietoa uskonnollisen liikehdinnän ja työväenliikkeen suhteesta. Jo aiemmassa tutkimuksessa on vihjailtu, että uusevangeliset virtaukset itse asiassa tukivat työväenliikkeen nousua kenttätasolla, mutta Suni esittää tämän tulkinnan perustellummin. Hänen mukaansa Paavo-Kallioon vedonneet uusevangeliset ja maallikkojohtoiset ryhmät ajoivat sosiaalidemokraattien tapaan uskontoa yksityisasiaksi sekä kyseenalaistivat kirkollisen ja yhteiskun-

nallisen auktoriteettijärjestelmän ja tapakulttuurin. Lisäksi uusevan- keliset ryhmät suuntasivat saarna- toimintansa köyhälistölle ja antoi- vat oikeutuksen yrittää mahdolli- suuksien tasa-arvon välitöntä to- teuttamista, aivan kuten työväen- liike 1900-luvun alkuvuosina.

Esa Paavo-Kallion elämänvai- heissa silmiinpistävä piirre on hän- nen liikkuvaisuutensa. Paitsi että hän kuljeskeli matkasaarnaajana ja agitaattorina, hän myös muutti toistuvasti paikkakunnalta toiselle. Suni selittää muuttoliikettä Paavo- Kallion lyhytjännitteisellä luonteel- la, jonka vuoksi hän aloitti innok- kaasti uusia projekteja, mutta kyl- lästy iihin nopeasti. Liikkuvuuden merkitystä Paavo-Kallion elämässä olisi silti voinut pohtia laajemmin- kin. Miten liikkuvuus esimerkiksi vaikutti röyhkeän opettajan henki- lö- ja perhesuhteisiin, joiden käsit- tely jää tutkimuksessa niin ikään niukaksi?

Tutkimuksen pääpaino on lopul- ta Paavo-Kallion elämänvaiheissa 1880- ja 1890-luvulla, mutta se huomioi myös tämän toiminnan sosiaalidemokraattisessa työväen- liikkeessä 1900-luvun ensi kymme- nellä. Sen sijaan Suomen ja Venä- jän kriisitytävän suhteen vaikutus Paavo-Kallion toimintaan jää miltei pohtimatta. Miten hän asennoitui esimerkiksi routavuosien laillisuus- taisteluun uskonnollisten ja luok- kakäsitystensä pohjalta? Mainin- nan olisi ansainnut myös se, että kirkollisten ja paikallisten viran- omaisten ohella myös kenraaliku- vernöörin kanslia piti Paavo-Kal- lion ajatuksia poliittisesti niin vaa- rallisina, että se otti hänet tarkkai- luunsa 1900-luvun alkuvuosina.

Suni tukeutuu tutkimuksessaan ansiokkaasti viimeaikaiseen tutki- mukseen esimerkiksi kansanihmis- ten kirjallistumisesta ja suhteesta modernisaatioon. Lisäksi Suni hyö- dyntää performanssitutkimuksen näkökulmia ja Peter Burken esitte- lemää 'tilanteellisuuden' käsitettä, kun hän analysoi Paavo-Kallion

puhujaesiintymisiä ja vuorovaiku- tusta yleisöjensä kanssa. Paavo- Kallion julkinen esiintymisstrategia muuttui vuosien mittaan entistä määrätietoisemmaksi, ja hän sijoit- teli puheisiinsa syöttejä kuulijoiden mielenkiinnon herättämiseksi. Tämä selittää hänen kärkeviä hyökkäyksiään esimerkiksi kirkkoa, papistoa ja avioliittoinstituutiota kohtaan: ne olivat hänelle keino luoda konflikteja ja saada yleisön emotionaalinen tuki puolelleen.

Kaiken kaikkiaan *Röyhkeä ope- taja* edustaa erinomaista esimerk- kiä tutkimuksesta, jossa katseen kohdistaminen epäsovinnaiseen persoonallisuuteen voi tarkentaa ai- emman historiankirjoituksen luo- maa kuvaa yhteiskunnallisista vir- tauksista ja jännitteistä. Saman- tyyppistä 1800- ja 1900-lukujen taitteen murroskautta marginaali- hahmojen kautta lähestyvää tutki- musta on lähivuosina odotettavis- sa lisää, ja näille myöhemmille tut- kimuksille Sunin teos tarjoaa miltei pakollisen viittauskohteen.

FT SAMI SUODENJOKI
TAMPEREEN YLIOPISTO
HELSINGIN YLIOPISTO

Väsymystä ja velvollisuutta muistetussa työssä

Kirsi-Maria Hytönen: "Ei elä- mäni lomia mahtunut." Nais- ten muistelukerronta palkka- työstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana. Kultaneito XIII. Suomen Kan- santietouden Seura 2014. 282 s. ISBN 978-951-9451-05-03.

Kirsi-Maria Hytönen paneutuu väi- töskirjassaan talvi- ja jatkosodan aikaiseen kotirintamaan palkka-

työn näkökulmasta ja ulottaa tar- kastelunsa myös jälleenrakennuk- sen aikaan aina 1950-luvulle saak- ka. Kotirintaman tutkimuksessa ollaan edelleen määrällisesti useita askelia perässä varsinaisten sotata- pahtumien historiankirjoituksesta, mutta tilanne on selvästi muuttu- massa niin sanotun uuden sotahis- torian esiinmarssin myötä. Se on tuonut valokeilaan uusia aihepiire- jä ja näkökulmia, ja samalla se on laajentanut sotien tutkimusta myös ajallisesti: sota oli vahvasti läsnä yhteiskunnassa myös rauhan palaamisen jälkeen.

Hytösen tutkimus kuuluu etno- logian alaan, mutta hän määritte- lee liikkuvansa etnologian ja histo- riantutkimuksen risteyskohdassa, jolloin keskeiseksi lähtökohdaksi kohoaa "aineiston suhde niihin ajallisiin, tilallisiin ja kulttuuriin elementteihin, jotka vaikuttavat sekä aineiston sisällöllisiin kerrok- siin että rakentumiseen". Hytösen työ on kuitenkin ennen kaikkea muistitietotutkimusta, "muistetun työn" tutkimusta.

Naisten muistelukerronnasta nousee esiin sellaisia puolia työstä ja työelämästä, jotka ovat aikai- semmin jääneet vähälle huomiolle. Hytönen tarkastelee naisten työtä osana laajempaa arjen historiaa, jolloin käsittelyn piiriin tulevat myös sellaiset kysymykset kuin työn ja perheen sekä työn ja va- paa-ajan väliset suhteet. Hytönen rajaa tutkimusasetelmansa nimen- omaan naisten näkökulmaan, hei- dän kokemuksiinsa ja heidän tul- kintoihinsa menneisyydestään. Hänen tavoitteenaan on tutkia "naisten henkilökohtaisia, kerrot- tuja kokemuksia työstä ja avartaa siten ymmärrystämme sota-ajan olosuhteista ja kotirintaman arjes- ta".

Hytönen on rakentanut tutki- musaineistonsa useista kirjoitta- malla tuotetuista kilpa- ja keruuky- selyaineistoista, joiden erityisluon- netta ja yhtäläisyyksiä muihin muistitietoaineistoihin hän pohtii

monipuolisesti. Erityisen tärkeä on huomio näihin aineistoihin sisältyvästä dialogisuudesta. Hytönen erittelee keruukilpailuissa esitettyjen kirjoitusohjeiden ja kysymysten osuutta muistelukerronnan sisältöön ja ottaa asian esille myös teemaattisissa käsittelyluvuissa silloin kun se on tulkin kannalta relevanttia. Oman haasteensa muodostaa se, että Hytönen käyttää sellaisia arkistoituja aineistoja, joita hän ei ole ollut itse kokoamassa, vaan jotka ovat syntyneet muista tarpeista.

Hytönen hyödyntää aineistonsa hermeneuttista ymmärtävän muistitietotutkimuksen kehämäisesti etenevää ja tulkitsevaa luku- tapaa. Hytönen määrittelee työnsä johdannossa tutkimuksessa käydyt työkalut, sen keskeiset käsitteet, laajaan kirjallisuuteen perustuen. Työn kysymyksenasettelun ja kohteen pohjalta voisi odottaa, että kokemuksen käsite kuuluisi näiden joukkoon: miten kokemusta tuotetaan muistelukerronnan kautta? Kulttuuriset kertomukset, jotka ovat Hytösen mukaan yksilöä laajemman piirin yhdessä jakamia ja kertomia, tuovat eräänlaisen ”metakerroksen” tutkimusaineiston analyysiin. Hän käyttää hyödykseen erityisesti kahta kulttuurista kertomusta, vahvan naisen tarinaa ja sankarillista kertomusta talvi- ja jatkosodista.

Teoreettisissa lähtökohdissaan Hytönen kiinnittää erityistä huomiota muistitietoaineiston tempo- raalisiin rakenteisiin. Hän toteuttaa aineistonsa tulkinnassa johdannossa esittämänsä maksimiamia: ”muistitiedon sisältämät tulkin- nat syntyvät kerrontahetkessä, omassa ajassaan”. Tekijä liikkuu läpi koko tutkimuksen kerrotun ajan, kerrontahetken ja tutkijan oman ajan välisissä eriaikaisissa kerroksissa. Hän hyödyntää ajallisten kerrosten analyysissä myös nostalgian käsitettä, mutta erottaa aineistostaan muitakin ajallisia rakenteita ja jän- nitteitä. Kerronnan kohteena ole-

van ajan kontekstin tavoittamiseksi Hytönen on täydentänyt tutki- musaineistoaan kahdella tutki- musaikana ilmestyneellä naisten- lehdellä, *Kotiliedellä* ja *Toveritar/ Tulevaisuudella*, jotka eivät kerro niinkään työstä kuin naisten elä- mäntilanteesta yleensä sotavuosi- na ja jälleenrakennuskaudella. Lehtiaineisto vahvistaa käsillä ole- van tutkimuksen ajallista ja te- maattista monikerroksisuutta.

Kirjoittavien kertojien profiilista Hytönen piirtää moniulotteisen kuvan, jota hän käyttää hyväksi käsittelyluvuissa aineistonsa ana- lyyssissä. Kertojajoukko on valikoit- tunut ja koostumukseltaan hetero- geeninen, mutta kuitenkin laaja ja naisten palkkatyötä monipuolisesti kuvaava. Kertojien annetaan joh- dattaa tutkija sellaisten asioiden äärelle, jotka olivat heille merkityk- sellisiä. Erityisen merkittävää on sen käsittely, miten naiset kokivat ja kertoivat työvelvollisuudesta sekä palkkatyön päälle tulleista tal- kootöistä ja erityisesti näiden muo- dostamasta kokonaisuudesta, jo- hon kuuluivat usein vielä perheen- emännän työt kotona.

Väsymyksen ja jaksamisen tee- mat nousevat Hytösen työssä esiin täysin eri voimakkuudella kuin ai- kaisemmassa tutkimuksessa, vaika historiantutkijat ovat nostaneet aiheen esiin sodanaikaisen ratio- nalisoinnin yhteydessä. Väsymyk- sestä puhuttiin usein kiertoilmauk- silla, kun vapaa-aikakin täyttyi monesti työstä eikä työ tuntunut loppuvan tekemällä lainkaan. Hy- tösen mukaan jaksaminen ras- kaassa työssä liittyi ajatukseen ko- tirintamasta ja sen merkityksestä maan sotaponnisteluille. Selviyty- misen ja raatamisen eetos hallitse- vat kerrontaa, ja tässä oma osan- sa, kuten tekijä oikein toteaa, on ollut keruukyselyjen ohjauksella. Työ nähtiin Hytösen mukaan vel- vollisuutena ja isänmaallisuuden osoituksena, ja siihen yhdistettiin vahvasti kuvattuja yhteishengen kokemuksia.

Hytönen kontekstualisoi aineis- toaan tutkimusajankohdan yhteis- kunnalliseen tilanteeseen ja työ- elämän suhteisiin laajan tutkimus- kirjallisuuden pohjalta. Aineisto ei jää irralliseksi, ja sen katkelmalli- suuttakin tekijä pystyy paikkaa- maan onnistuneesti. Ajankohdan työelämää käsittelevän tutkimuk- sen hallinnan pohjalta Hytönen havaitsee myös sellaisia seikkoja, joista muistelukerronnassa vaietaan tai jotka eivät vain tule esiin aineistossa, ja pohtii syitä siihen, miksi tietyt asiat jäävät vähälle huomiolle kertojien muisteluker- ronnassa. Hän viittaa työelämän ristiriitoihin sangen vähän, vaikka ne olivat paljon esillä työelämässä erityisesti sotien jälkeisenä aikana.

Jos Hytösen tutkimustuloksia vertaa aikaisemman tutkimuksen piirtämään yleisluonteiseen ku- vaan palkkatyöstä ja työelämän suhteista sotavuosina ja sodan jäl- keisenä aikana, erot ovat huomatta- via: kuva tarkentuu ja muuttuu monelta osin. Työelämän historian tutkijoiden katse on keskittynyt suurelta osin kansalliselle organi- saatiotasolle, työmarkkinajärjestöi- hin ja niiden välisiin suhteisiin, ja sotien jälkeen erityisesti työelämän ristiriitoihin ja niiden kollektiivisiin ratkaisuyrityksiin. Nämä asiat tun- tuvat olevan naisten muisteluker- ronnassa enimmäkseen kaukaista kuminaa, jäävän suurelta osin hei- dän kokemuksensa ja näköpiirinsä ulkopuolelle; tätä seikkaa ja sen merkityksiä tulkinnaalle Hytönen olisi voinut käsitellä nykyistä laa- jemmin.

Hytösen tutkimus kiinnittyy sa- maan aikaan etnologiseen muisti- tietotutkimukseen, työelämän his- toriaan ja uuteen sotahistoriaan, joita kaikkia siinä yhdistetään hel- demmällisesti toisiinsa. Näiden ra- janylitysten ansiosta työ tarjoaa huomionarvoisia tuloksia ja tulkin- toja näille kaikille tutkimusalueille.

FT, PROFESSORI KARI TERÄS
TAMPEREEN YLIOPISTO

Suomalais-diplomaatin kiinnostava teos juutalaisista

René Nyberg: Viimeinen juna Moskovaan. Kustannusosakeyhtiö Siltala 2015. 224 s. ISBN 978-952-234-260-7.

René Nybergin teos on syksyn 2015 tapaus tietokirjojen alalla. Kirjassa on useita ulottuvuuksia ja se kestää useammankin lukemisen. Kyseessä ovat osittain Nybergin omat muistelmat, vaikka teos onkin suurelta osin Nybergin vanhempien ja hänen äitinsä latvialaisen serkun tarina. Teoksen omistuksessa René Nyberg kertoo kauuniisti, ketkä ovat hänen varsinaiset idolinsa: äiti, isä ja äidin serkku.

Teoksessa tehdään selkoa Keski- ja Itä-Euroopan, erityisesti Latvian ja osittain Suomenkin juutalaisista. Siinä tarkastellaan toista maailmansotaa, Baltiaa ja Neuvostoliittoa, joka onkin Nybergin, Suomen entisen Moskovan suurlähettilään, leipälaji. Kertoessaan isästään tekijä tuo esiin tämän roolin urheilumiehenä ja urheilujohtajana. Isän ja Urho Kekkosen toimintaa toistensa tukijoina selostetaan myös lyhyesti. Vaikka René Nyberg ei itse ole juutalainen kuin epäsuorasti kristinuskoon kääntyneen äitinsä Fannyn (Feigen) kautta (”ensimmäisen asteen sekarotuinen”), kirjan pääaiheena ovat kuitenkin juutalaiset, heidän historiansa ja kulttuurinsa.

Nyberg kertoo mukaansatempaavalla ja kiehtovallakin tavalla vanhempiensa poikkeuksellisen, dramaattisen rakkaustarinan. Nyberg itse on mielenkiintoinen suomenruotsalainen, suomalainen, saksalaisen ja sittemmin myös juutalaisen kulttuurin tuote. Kirjailija

paljastaa joskus yllättäviä, hämmästyttäviäkin, yksityiskohtia ystävästään ja vanhemmistaan. Hänen avoimuutensa ja rehellisyytensä ovat tältä osin myönteisiä ja kirjaa rikastuttavia.

René Nyberg kävi saksalaisen koulun ja suoritti sekä saksalaisen että suomalaisen ylioppilastutkinnon. Hän on monipuolisesti kielitaitoinen, mutta paljastaa, että venäjän kielen harrastus alkoi varsin myöhään, vasta hiukan ennen diplomaattiuran alkua 1970-luvulla. Venäjään satsaaminen ja palvelu niin Moskovassa kuin Leningradissaakin kannattivat ja Nyberg nimettiin lopulta suurlähettilääksi ensin Moskovaan – ja sitten Berliiniin. Kouluaikojen parhaan ystävänsä isä oli ollut SS-mies ja Nybergin isällä oli kontakteja entisiin SS-miehiin, kuten ”Berijan tarhoissa” vankina olleeseen Unto Parvilahteen. Kirjoittaja kertoo juutalais-taustaisen äitinsä lahjoittaneen isälleen Hitlerin ruotsinkielisen *Taisteluni*-kirjan. Lahjaan liittyi kai omintakeista huumoria, ottaen huomioon teoksen sisältö erityisesti juutalaisten osalta.

Vaikka Nyberg varsin pitkälle noudattaa ulkoasiainministeriön *omertaa*, vaitiolovelvollisuutta, hän kertoo pienet anekdootit sekä suomalaisten, että (ehkä) venäläistenkin juutalaisvastaisuudesta. Teoksen mukaan Moskovan suurlähettiläs Jaakko Hallama oli kirjeessään alivaltiosihteeri Yrjö Väinäselle ihmetellyt sitä, että René Nyberg oli ”käynyt saksalaisen koulun, mutta hänen äitinsä oli juutalainen”. Leningradilainen poliitikko Grigori Romanov taas pohti varakonsuli René Nybergin ulkomuotoa, joka hänen mielestään ei ollut tyyppillisen suomalainen. Tähän tummatukkainen Nyberg vastasi napakasti: ”Olen suomalainen.”

Nybergin äidin Fanny (Feige) Tokazierin liitto kristityn Bruno Nybergin kanssa ei sujunut kitkatta. Fannyn isä ja osa hänen muista

lapsistaan suhtautui liittoon kielteisesti. Hääpari haettiin poliisivoimin Turusta valheellisiin perustein Tukholmaan lähdössä olevasta laivasta. Seurasi prosessi monissa oikeusasteissa, ja isä todettiin syylliseksi vapaudenriistoon. Joidenkin juutalaisten omaksuman tavan mukaan uskontonsa ja sukunsa hylännyt neito julistettiin ”kuolleeksi” ja hänen osaltaan järjestettiin juutalaiset uskonnolliset hautajaismenot. Vaikka tytär ei enää oikeastaan ollut olemassa isälleen, hän kuitenkin satuttuaan joutumaan samaan pommisuojaan talvisodassa totesi tälle: ”Surmatkoon ensimmäinen pommi sinut”.

Bruno Nyberg tutustui tulevan vaimonsa perheeseen, koska hän oli mestaripainonnostaja, kuten myös kaksi Fannyn veljeä. Brunon ura urheilujohtajana nosti hänet ensin Suomen ja sitten kansainvälisen painonnostoliiton puheenjohtajaksi. Bruno Nyberg oli myös niiden urheilujohtajien joukossa, jotka tukivat Urho Kekkosen valintaa presidentiksi vuonna 1956. Sittemmin Kekkonen palkitsi tukijansa.

Kekkonen teki lähtemättömän vaikutuksen nuoreen René Nybergiin ja vaikutti myös hänen uravalintaansa. Tämä selittää myös diplomaatti Nybergin yllättävän ilmoituksen syntymäpäivähaastattelussa: ”Olen kekkoslainen”. Vaati vahvaa uskoa omaan pätevytyteen – jota René Nybergiltä ei olekaan koskaan puuttunut – sanoa näin siinä vaiheessa, jossa Kekkonen oli ollut jo monta vuotta poissa pelistä. On silti oikeudenmukaista todeta, että *Viimeinen juna Moskovaan* -teos antaa Nybergistä huumorintajuista kuuvan. Se on jossain määrin ristiriidassa sen hiukan kopean *besserwischer*-imagon kanssa, jonka tämä diplomaatti, ehkä tarkoituksella, on usein antanut itsestään.

Teoksen pääaihe on kuitenkin juutalaisuus ja sen päähenkilö, teoksen kannessa morsiuspuvussa hymyilevä äidin riikalainen

serkku Mascha Tukatsier (sittemmin Jungman). Hän oli Riian juutalaisia ja pianonsoiton opettaja. Mascha, joka oli pitänyt yhteyttä suomalaisen serkkuunsa Fannyyn, aavisti millainen kohtalo odotti hänen Riikaan jääneitä uskontokuntansa edustajia saksalaisten saapuessa maahan toisessa maailmansodassa. Mascha sai vakuutettua miehensä Josef Jungmanin, joka oli opiskellut musiikkia Berliinissä, pakenemisen välttämättömyydestä. Tästä johtuikin kirjan nimi *Viimeinen juna Moskovaan*, joka itse asiassa meni paljon pidemmälle, aina Alma-Ataan saakka. Kaikki Maschan Riikaan jääneet sukulaiset murhattiin.

Jungmanit eivät saaneet Alma-Atassa ensin toivomaansa työtä, vaan joutuivat työskentelemään aikansa kolhoosissa. Sodan jälkeen he palasivat takaisin Riikaan, jonka asukkaiden sitkeä juutalaisvastaisuus, poliittiset ja työhön liittyneet ongelmat saivat heidät lopulta muuttamaan Israeliin. Sekään ratkaisu ei ollut lopulta tyydyttävä. Nokkela Mascha sai kuitenkin selville, että Saksa saattoi antaa Berliinissä opiskelleelle ja työskennelleelle Josefille eläkkeen, joten he muuttivat lopulta Berliiniin. Tästä Saksan politiikasta Nyberg totesi, että ”Saksa halusi hyvittää jotakin, jota ei voi hyvittää”.

Nybergin teos sisältää paljon informaatiota Baltian maista ja Neuvostoliitosta, joten se on antoisa myös poliittisen historian kannalta. Erityisesti lukija saa tietoa alueen juutalaisista ja heidän kulttuuristaan. Tekijä on laatinut teoksensa taitavasti moniulotteiseksi, mikä tekee siitä helppolukuisemman, koska kirjassa on paljon asiaa. Kirja kasvaa juutalaisten historiaa Baltiassa ja Neuvostoliitossa, muuallaakin, käsitteleväksi teokseksi. Nybergin ja hänen äitinsä suhde juutalaisuuteen syventää monin tavoin teoksen kertontaa. Kirjan lopun viitteet ja henkilöhakemisto ovat vaikuttavia ja osoittavat Ny-

bergin syvällisen perehtyneisyyden aiheisiinsa. Kieli on nautittavaa, eikä kyseessä ole tyypillinen entisen suurlähtetillään *name dropping* -teos. On varmaa, että Nybergiltä odotetaan jatkossa muitakin kirjoja, erityisesti koska hänen Neuvostoliiton/Venäjän ja Saksan tuntemuksensa on erityisen vankka. Rohkeneeko hän kuitenkaan enää moiseen ryhtyä sellaisen täysosuman jälkeen, jota *Viimeinen juna Moskovaan* edustaa? René Nyberg on tehnyt hyveen monien ensimmäisen kirjansa kirjoittaneiden paheesta. Moniulotteinen kirja sisältää tavallaan useita teoksia, jotka tässä tapauksessa kuitenkin tukevat, eivätkä häiritse toisiaan.

TIETOKIRJAILIJA, EMERITUS-SUURLÄHTETILLÄS MIKKO HEIKINHEIMO
PARISI

Ebeneser – hyvä koti ja henkinen äitiys

Maija Meretniemi: Hyvä koti ja henkinen äitiys lastentarhatyön esikuvina. Aate- ja käsitehistoriallinen tutkielma Suomen varhaiskasvatuksen taustasta. Opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja 369. Helsingin yliopisto 2015. 333 s. ISBN 978-951-51-0202-7.

Kasvatustieteen maisteri Maija Meretniemen väitöskirja *Hyvä koti ja henkinen äitiys lastentarhatyön esikuvina: Aate- ja käsitehistoriallinen tutkielma Suomen varhaiskasvatuksen taustasta* (333 s.) on sivumääräisesti laaja ja sisällöllisesti rikas tutkimus lastentarhatyön alkuvaiheista Suomessa. Pääasiallisena kohteena on Ebeneser-koti, jonka perustamisen ja tarhatoiminnan pikkupiirteisen tutkimisen

kautta tekijä avaa lastentarhatoiminnan taustalla vaikuttaneita aatteellisia virtauksia ja kiteyttää ne kahteen, läpi väitöskirjan kulkevaan käsitteeseen ’hyvä koti’ ja ’henkinen äitiys’. Näiden rinnalla tarkastelussa risteytyy myös joukko muita teoreettisia käsitteitä, joita Meretniemi lomittaa työn edetessä aina kulloinkin käsiteltynä alla olevaan teemaan. Tällaisia ovat esimerkiksi julkinen-yrkisyinen, porvarillinen maternalismi, yhteiskunnallinen ja sosiaalinen äitiys, kotikultti ja äitimyytti.

Pidän ongelmallisena, ettei käsitteitä määritellä tutkimuksen johdannossa eksplisiittisesti. Mikäli näin olisi tehty, lukijan olisi ollut helpompi seurata, mikä oli käsitteiden keskinäinen hierarkia ja mikä rooli niillä kullakin on tutkimusta rakentavina tulkinnallisina kategorioina. Etenkin julkinen-yrkisyinen-problematiikka on sekä historiallisesti että käyttötavoiltaan niin ongelmallinen, että käsitteen sisällön purkaminen ja sen käytön erittely tutkimuksen eri osissa olisi ollut aiheellista. Habermasiin tosin viitataan, mutta vain lähdeapparaatissa.

Vaikka käsitteiden käyttö osoittaa hyvin Meretniemen kyvyn soveltaa kansainvälisessä tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä omaan aineistoonsa, niiden selkeä määrittäminen olisi ollut tärkeää erityisesti siksi, että hän jo työn otsikossa ilmaisee väitöskirjansa olevan nimenomaan aate- ja käsitehistoriallinen tutkielma. Olisi ollut myös hyvä tuoda selkeästi esiin, mihin aate- ja käsitehistorialliseen tutkimussuuntaukseen Meretniemi väitöskirjansa liittää.

Hapuilleva ote käsitteiden määrittämisessä heijastuu kysymyksenasetteluun, joka monien haaru-kointien jälkeen tiivistyy hieman yllättäen seuraaviksi pääkysymyksiksi: Oliko lastentarhanopettaja äiti vai opettaja? Oliko lastentarha koti vai laitos? Oliko lastentarhanopettajan työkenttä luonteeltaan

osa yksityistä vai julkista sektoria? Näitä kaikkia kysymyksiä kyllä selvitetään tutkimuksessa, mutta itse olisin pikemminkin odottanut, että 'henkisen äitiyden' ja lastentarhityön keskinäisuhde olisi muodostunut tehtävänasettelua kantavaksi juonteeksi. Tähän viittaisi myös tutkimuksen kolmiosainen rakenne, jossa nimenomaan 'hyvä koti' ja 'henkinen äitiys' kulkevat tulkinan punaisena lankana – ensin lastentarhityön pioneereihin keskittyvän ääsiite- ja aatehistoriallisena tarkasteluna ja sitten perusteellisena selvityksenä siitä, miten näitä käsitteitä sovellettiin konkreettiseen toimintaan lastentarhityössä. Pidän aatteen ja käytännön yhdistämistä hyvänä metodisena ratkaisuna, mutta senkin selkeästä eksplikoinnista tutkimus olisi hyötynyt. Kaiken kaikkiaan tiiviimpi ja lukuisia kysymyksiä selkeästi hierarkkisoiva kysymyksenasettelu olisi terävöittänyt tutkimuksen tavoitteita ja strukturoinut sen sisältöä yhtenäisempään muotoon.

Meretniemen sisällöllisesti rikkaasta väitöskirjasta nousee lukuisia kiinnostavia tuloksia, joilla epäilemättä on paljon käyttöä alan tutkimuskentällä – ja laajemmin. Kiinnostava on esimerkiksi jo ensimmäisissä luvuissa ilmenevä sukupuoliproblematiikka: alkuvaiheen kasvatusteoreetikot olivat miehiä ja lastentarhojen perustajat ja aatepohjan muotoilijat puolestaan naisia. Mitä johtopäätöksiä tästä sukupuolikäänteestä voi tehdä, sen pohtiminen nousee kyllä esiin, mutta ei etene kovin pitkälle. Myös lastentarhoista muodostui niin yksiselitteisesti naisten toimintakenttiä, että tämän kehityskulun syventämistä olisi Meretniemen tutkimuksessa ollut kiinnostavaa seurata. Työtä lukiessa jäi todellakin pohtimaan, mitä paikkaa tässä feminiiniseen koti-ideologiaan sosialistavassa tarhaprojektissa tarjottiin pienille pojille.

Sukupuoliproblematiikkaan Meretniemi paneutuu tarkemmin kar-

toittaessaan lastentarhityön aktiivien ja feministisen liikkeen – tai pikemminkin naisialiikkeen – välisiä yhteyksiä. Tarkastelussaan hän nojaa porvarillisen maternalismin käsitteeseen, joka näyttää sopivan hyvin kuvaamaan tutkimuskohteden aatteellisia kytköksiä. Toisaalta on muistettava, että samantyyppiset naisten äiti- ja perheroolia painottavat sukupuolinäkemykset olivat tuolloin yleisiä suurin piirtein kaikissa progressiivisiksi ymmärretyissä kansalaisjärjestöissä, myös naisliikkeessä ja sen eri suuntauksissa. Viittaukset näiden näkemysten yhteiskunnalliseen läpitukenvuuteen olisivat olleet hyödyksi myös tässä tutkimuksessa.

Naisliikkeen tarkastelun yhteyteen Meretniemi on sijoittanut katsauksen Ellen Keyhin ja hänen äitiyttä ihannoineeseen feministiseen ohjelmaansa. Äitiyden korostuksesta huolimatta anarkistisista näkemyksistä syytetty Key on yllättävä rinnastuskohde pyrittäessä luotaamaan Ebeneserin perustajahahmojen ajatusmaailmaa. Sen sijaan vapaakirkollisesti sävyttyneen uskonnollisuuden kautta raottuu kiinnostavasti myös lastentarhityön spesifimpi aatteellinen pohja. Alkuvaiheen toimijat tulivat ruotsinkielisistä ja liberaaleista piireistä, joissa myös vapaakirkollisuus saavutti kaukupohjaa. Sen sijaan yhteydet kansakuntaa kiinteyttävään fennomaaniseen kasvatusprojektiin samoin kuin sosialistisiin perhe- ja kasvatushjelmiin olivat heikot, jos niitä oli lainkaan. Näitä yhteyksiä Meretniemi ei juuri valota, mikä on sekä yllättävää että harmillista. Nähdäkseni juuri tätä kautta olisi ollut mahdollista sijoittaa Ebeneser-koti, sen perustaminen, aatepohja ja toimintamuodot paremmin ajan yleiseen kasvatuskenttään ja osoittaa samalla filantropiaa painottavan lastentarhaliikkeen taustalla vaikuttaneet poliittiset kytkennät.

Näistä, lähinnä tutkimuksen muodolliseen rakentamiseen,

mutta myös eräisiin tulkintoihin liittyvistä ongelmista huolimatta Maija Meretniemi on poikkeuksellisen mittavan ja monipuolisen lähdeaineiston avulla onnistunut luomaan elävän ja rikkaan kuvan lastentarhatoiminnan alkuvaiheista Suomessa. Vaikka kuvaus on paikoin rönsyilevää, se tarjoaa kiinnostavan kurkistuksen sekä lastentarhityön perustajien ajatusmaailmisiin että heidän organisoimansa varhaiskasvatuksen työmuotoihin päiväohjelmista ja työkasvatuksesta leikinurkkauksiin ja tarhojen kalustuksiin. Valotetuiksi tulevat myös keskeisten toimijoiden persoonallisuudet, henkilösuhteet ja etenkin heidän syvä uskonnollinen vakaumuksensa, jonka ehdottomuus ja läpitukenvuus oli hämentävää luettavaa. Samoin valaisevaa on perehtyä koti-ideologiaan sitoutuneen lastentarhataatteen ja kokopäivähoidon väliseen ristiriitaan, missä epäilemättä kyse oli syvemmästäkin poliittisesta erimielisyydestä kuin mitä Meretniemi tutkimuksessaan tunnistaa. Lastentarhoja ja niiden perustajahahmoja koskevista kuvauksista huokuu kauttaaltaan tekijän aito innostus, syvällinen asiantuntemus ja kunnioittava eläytyminen tutkimuskohteisiinsa. Kriittisetkin huomiot hän ilmaisee pieteetillä, vaikka käsittely olisi paikoin kestänyt terävämpäänkin otetta.

FT, PROFESSORI EMERITA
IRMA SULKUNEN
TAMPEREEN YLIOPISTO

Temaattinen elämäkerta Väinö Voionmaasta

Maria Lähteenmäki: Väinö Voionmaa. Puolue- ja geopoliittiko. SKS 2014. 517 s. ISBN 978-952-222-556-6.

Maria Lähteenmäki on tehnyt Väinö Voionmaasta temaattisen elämäkertatutkimuksen. Siinä painopiste on tutkimuskohteena olevan professorin, raittiusmiehen, kansanvalistajan, kansanedustajan ja ministerin aktiivisuudessa itsenäisen Suomen rajoja hahmotettaessa, neuvoteltaessa ja päätettäessä.

Tutkimus on laaja ja perusteellinen, mutta Lähteenmäki on tutkimuskysymystensä mukaisesti tietoisesti joko ohittanut tai jättänyt vähäisemmälle huomiolle useat Voionmaan elämänvaiheet. Ohuimmin käsitellään Voionmaan vaiheita ensimmäisessä tasavallassa Tarton rauhan jälkeen aina vuoteen 1938 saakka. Teoksen temaattinen esitystapa johtaa siihen, että aikaloikkia eteen ja taakse on kohtuullisen runsaasti. Siinä mielessä kyse on modernista ja rohkeasta elämäkertatutkimuksesta. Toisaalta siinä mielessä ote on perinteinen, että tutkija korostaa ja nostaa Voionmaan panosta ja merkitystä Suomen historian ratkaiseissa vaiheissa.

Väinö Voionmaa kuului historiانتutkijana siihen sukupolveen, joka hahmotti Suomen esihistoriaa heimojen ja maakuntien kautta. Tämä tulkintakehikko kytkeytyi kansakunnan luomiseen ja ekspansiiviseen nationalismiin. Voionmaalle Suomen suku ja historialliset nautintaoikeudet antoivat perusteita sille, että suuriruhtinaskunnan, kansanvaltuuskunnan johtaman punaisen Suomen ja

myöhemmin itsenäisen Suomen tuli saada alueita Venäjältä.

Suur-Suomi-into oli siis professorilla suuri, mutta hänen sosialisminsa oli Lähteenmäen tulkinnan mukaan sellaista, ettei Suomen tullut väkivalloin kaapata uusia alueita. Uudet alueet tuli Voionmaan kaavailujen mukaan liittää oikeaan valtioyhteyteensä tieteellisen argumentaation ja neuvottelujen voimalla.

Lähteenmäen tarkasti rajattu tutkimus tuo mielenkiintoista uutta tietoa Voionmaan toiminnasta punaisen Suomen ja bolsevistisen Neuvosto-Venäjän rajaneuvottelujen suomalaisena asiantuntijana ja Tarton rauhanneuvottelujen valtuuskunnan varsinaisena kartta- ja raja-asiantuntijana. Voionmaa teki menestyksekkään uran myös raittiusliikkeessä, Työväen Sivistysliitossa ja SDP:ssä. Hänen kirjallinen tuotantonsa oli laajaa. Voionmaa valittiin Helsingin yliopiston Pohjoismaisen historian ylimääräiseksi professoriksi vuonna 1918. Hän oli sosialistisenaattori Tokoin senaatisa vuonna 1917, ministeri Tannerin vähemmistöhallituksessa ja rauhanvaltuuskuntien jäsen vuosina 1920, 1940 ja 1944.

Lähteenmäki keskittyy tarkastelemaan Voionmaan historiallismaantieteelliseen tutkimustoimintaan ja tämän tutkimustoiminnan vaikutukseen Suomen rajojen muotoutumisessa. Avain teoksia olivat Voionmaan tutkielmat *Suomi Jäämerellä* vuodelta 1918 ja *Suomen uusi asema: Maantieteellisiä ja historiallisia peruspiirteitä* vuodelta 1919. Näissä teoksissa kiteytyi se osaaminen, joka oli Voionmaan ydinosaamista Tarton rauhanneuvotteluissa.

Lähteenmäki on mennyt Voionmaan nahkoihin niin voimallisesti, että hän kuvaa epäonnistuneet viiranhaut kovina takaiskuina ja yhteistyökumppaneiden leikkisät puheet loukkauksiksi. Varsinkin kahden Väinön – Tannerin ja Voionmaan – läheinen poliittinen kump-

panuus ja perheystävyyys jäävät kuvauksessa taustalle, kun Lähteenmäki tulkitsee Tannerin puheita ilkeiksi ja vähätteleviksi. Onko käynyt niin, että tutkija on projisoinut Tannerin ja Voionmaan jatkosodan aikana tapahtuneen välirikon paljon aiempiin aikoihin ja tapahtumiin?

Lähteenmäki haluaa tehdä Voionmaalle oikeutta. Voionmaan merkittävä panos ja suuri vaikutus Tarton rauhan neuvotteluissa on tuotu tässä tutkimuksessa vahvasti esiin. Lähteenmäen tulkinnan mukaan Tarton rauhan tekijöiden eturiviin on J. K. Paasikiven ja Tannerin rinnalle nostettava myös Voionmaa. Tämän näkemyksen vakuudeksi neuvottelut kuvataan kirjassa hyvin tarkasti. Myös Voionmaan rohkeus, päättäväisyys ja epätoivo jatkosodan vuosina on kuvattu tarkasti. Aiemmin julkaistun Voionmaan kirjekokoelman ja Hannu Soikkasen SDP:n historian vuoksi Lähteenmäellä ei tässä kohden ole kovin paljon uutta tietoa tai tulkin-toja tarjolla.

Suomessa maantieteellis-historiallisen ajattelun uranuurtajan toiminta tieteen ja politiikan rajapinnoilla on kiintoisa tutkimuskohde. Lähteenmäen tutkimus tuokin uusia – osin kiistanalaisia – tulkin-toja niin SDP:n sisäisten jännitteiden kuin Suomen rajojen muotoutumisen historiaan.

FT, DOSENTTI TAPIO BERGHOLM

HELSINGIN YLIOPISTO

Osuuskaupan renessanssi

Jorma Wilmi: 100 vuotta keskisuomalaisten kotien hyväksi. Osuuskauppa Keskimaa 1915–2015. Kirjakaari Oy 2015. 596 s. ISBN 978-952-5969-77-1.

Dosentti Jorma Wilmin kirjoittama Osuuskauppa Keskimaan historia tuo kattavan ja monipuolisen lisän osuuskauppojen uuden nousun, osuustoiminnan renessanssiksi kutsutun ilmiön, tutkimukseen. Näkökulma on maakunnallisen alueosuuskaupan, ei keskusliikkeen.

Toisen maailmansodan jälkeen osuuskaupat ajautuivat ongelmiin lähes kaikkialla Länsi-Euroopassa. Niitä pidettiin yleisesti kuolevina, vanhan maailman yritysmuodon edustajina. Toisin kuitenkin kävi. Osuuskaupat alkoivat kukoistaa monissa eurooppalaisissa maissa 1990- ja 2000-luvulla. Sama tapahtui Suomessa. S-ryhmä selväsi pitkästä kriisistään ja kohosi toiseksi suomalaiseksi johtavaksi päivittäistavaraketjuksi Keskon rinnalle.

Muutos oli hurja. Osuuskauppa Keskimaan kehittämistyössä mukana ollut Kalle Sääskilähti kiteytti: ”Sillä SOK:illa, johon tulin töihin vuonna 1969, ja 2000-luvun SOK:illa ei ole mitään muuta yhteistä kuin nuo kolme kirjainta.” Wilmi nostaa SOK:n valtakunnalliseksi menestystekijöiksi myymälätyyppien yhdenmukaistamisen ennen kilpailijoita, kustannustehokkaan hankinta- ja logistiikkayhtiö Inex Partnersin perustamisen, toimialarönsyjen karsimisen sekä asiakasomistajuuden. Viimeksi mainittu tarkoitti, että SOK nosti asiakkaat kaikkien toimintojensa keskiöön ja räätälöi palvelunsa heille. Asiakasomistajuuteen kuului olennaisesti jäsenetukortti, jonka SOK onnistui lanseeraamaan

kilpailijoitaan aiemmin. Se toi SOK:lle merkittävää etua, samoin kuin asiakkaiden palkitseminen keskitetyistä ostoksista progressiivisin bonuksin. Bonukset olivat ainakin Osuuskauppa Keskimaan omien tutkimusten mukaan tärkein syy jäseneksi liittymiselle. Osuuskaupan jäsenmäärä lähes nelinkertaistui kahdessa vuosikymmenessä. Heitä oli noin 120 000 vuonna 2013.

Asiakasomistajuuden hyödyt olivat Osuuskauppa Keskimaaalle ilmeiset. Se toimi pilottikauppana uudenlaista jäsenetukorttia kehitettäessä ja ryhtyi ensimmäisenä alueosuuskauppana maksamaan jäsenilleen bonuksia vuonna 1998. Myös ensimmäinen S-pankki perustettiin Keskimaan toimintalueelle.

Wilmi nostaa esille myös muita seikkoja, jotka avittivat Keskimaan kukoistukseen monia alueosuuskauppoja aiemmin. Ensinnäkin Keskimaa sai hyvän alun toiminnalleen alueosuuskauppana. SOK:n vastaus 1980-luvun kaupan ongelmiin olivat maakunnalliset alueosuuskaupat, jotka yhdistivät aiemmat paikalliset osuuskaupat suuremmiksi kokonaisuuksiksi. SOK:n ajama hanke ei ollut helppo, sillä monilla seuduilla osuuskaupat eivät noin vain suostuneet menettämään itsenäisyytään. Maakunnallinen Osuuskauppa Keskimaa syntyi kuitenkin lähes kivuttomasti vuonna 1983, jolloin kymmenen keskisuomalaista osuuskauppaa liittyi yhteen. Toiminta alkoi seuraavana vuonna. Tästä seurasi suotuisa kierre, joka joudutti monien uudistusten läpiviemistä ja piti henkilöstön tyytyväisenä.

Keskimaa onnistui yhdistämään ketjuuntumistavoitteet maakunnalliseen ympäristöön ja ymmärtämään varhain toimipaikkakohtaisen kustannustehokkuuden merkityksen. Strategiseksi tavoitteeksi asetettiin hintajohtajuus ja asiakasomistajuus. Hyvää kierrettä

edesauttoi hallittavissa oleva toimialapaletti. Keskisuomalaiset osuuskaupat eivät olleet esimerkiksi laajentaneet toimintaansa sittemmin tappiolliseksi osoittautuneeseen autokauppaan. Sitä vastoin Osuuskauppa Keskimaa toimi pioneerina menestyksellisille automarketeille, Prismoille. Edelläkävijyys vahvisti alueosuuskaupan itse tuntuja ryhmän sisällä. Ensimmäinen Prisma avautui Jyväskylässä jo vuonna 1972. Sittemmin muutkin SOK:n automarketit ristittiin sen mukaan. Nimen keksi toimitusjohtaja Pekka Prättälä, joka näki ensimmäisen automarketin pihalla arkkitehdin luomuksen. Siinä betonipilarin päälle oli asetettu kärejällä seisova, valaistu ja kookas monikulmio. Prättälästä se näytti aivan prismakiteeltä.

Osuuskauppa Keskimaan historia painottuu alueosuuskaupan viimeisimpiin vaiheisiin 1980-luvulta nykypäivään. Valinta on ymmärrettävä, koska varhaisempia aikoja on jo tutkittu runsaahkosti. Silti uudemman ajan painotus tuo mukanaan myös ongelmia. Aikaa ennen 1980-lukua käsitellään noin 550 sivun laajuisessa kirjassa vain sadan sivun verran, jolloin osa Keskimaan menestykseen vaikuttavista tekijöistä jää avaamatta. Mistä syntyi Wilmin usein korostama keskimaalainen me-henki, joka näkyi etenkin alueosuuskaupan kitkattomassa syntymisessä? Miksi Keskimaa oli 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa kannattavin osuuskauppa S-ryhmässä?

Alueosuuskaupan viime vuosikymmeniä käsitellään monesta näkökulmasta. Apuna toimivat runsaat henkilöhaastattelut, eikä henkilökunnankaan mietteitä ole unohdettu. Haastattelut tekevät viime vuosikymmenten kaupan rajusta muutoksesta ihmiskasvoisen. Lukuisat mielipiteet myös muistutavat kattaviin selityksiin pyrkiviä historioitsijoita todellisuuden monikasvoisuudesta ja yhden totuuden tavoittamattomuudesta. Mo-

niäänisyydellä on kuitenkin myös haittansa. Samat asiat toistuvat useassa kohdassa, ainoastaan kertoja tai näkökulma hieman vaihtuvat. Myös hyvät johtopäätökset hukkuvat helposti kakofoniaan. Tekstin tiivistäminen olisi tehnyt hyvää kokonaisuudelle ja luettavuudelle.

Näkökulmien ja kertojien runsaus palvelee etenkin keskisuoma-

laisia ja keskimaalaisia lukijoita, joille oman osuuskaupan juhlaKirja on toki ensisijaisesti suunnattu. Onhan Osuuskauppa Keskimaa alueensa markkinajohtaja ja suurin työllistäjä. Wilmi käsittelee monipuolisesti, miten maakunnallisuus on näkynyt Keskimaan toiminnassa. Maakunnallisten tuottajien tuotteet ovat löytäneet tiensä osuuskaupan hyllyille, paikallisia

urheiluseuroja ja taidetta on tuettu, ja osuuskauppa on tehnyt läheistä yhteistyötä alueen koulujen ja yliopiston kanssa. Wilmi on onnistunut rakentamaan monipuolisen kuvan keskimaalaisesta identiteetistä.

FM ANITRA KOMULAINEN
HELSINGIN YLIOPISTO